

Kovács Virág

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Többes (állam)polgárság a római köztársaság jogában

I. Bevezetés

„*Duarum civitatum civis noster esse iure civili nemo potest: non esse huius civitatis qui se alii civitati dicarit potest.*”

– hangzott el Marcus Tullius Cicero szónoklatában, Kr. e. 56-ban. Lucius Cornelius Balbus polgárjogának megkérdőjelezése okán állították bíróság elé, védelmében Pompeiust és Crassust követően Cicero szólalt fel, s védőbeszédét a köztársaság kori római *civitas* egyik jelentős forrásaként tartják számon.¹ A per fókuszában a polgárjog megszerzésének, megtartásának és elvesztésének kérdéskörei álltak, továbbá a beszédben hangsúlyos, központi szerepet kap a kettős (többes) polgárjog kérdése is. Jelen tanulmányban arra törekszem, hogy a perbeszéd kettős polgárjogot érintő megállapításai által, valamint Cicero *De Legibus* című munkájában megtalálható „kettős haza” elmélettel szemléltessem a késő köztársaság kori többes polgárság lehetőségeit, illetve viszonyrendszerét. A tanulmányban kiemelt figyelmet szentelek annak, hogy bemutassam a felmerülő római jogi jogintézmények, valamint a mai, modern (uniós) jogrendszer közötti kapcsolódási pontokat, szem előtt tartva, hogy az ókori Rómát a mai modern Európához hasonlítani nehéz vállalkozás, hiszen a körülmények szignifikánsan eltérnek egymástól, mind kulturális, mind politikai, mind gazdasági értelemben.²

II. Az egymás mellett létező polgárjogok problematikája

Cicero munkásságában több helyen is kitér a polgárság intézményére és az ezzel kapcsolatban felmerülő problémákra.³ A késő köztársaság kori „kettős haza” viszonyrendszerét *De Legibus* (A

¹ Cicero Balbus védelmében elmondott beszédéhez ld.: P. A. Brunt: *The Legal Issue in Cicero, Pro Balbo*. The Classical Quarterly 1982. 32/1. sz. 136-147. o. <https://www.jstor.org/stable/638748> (2025. 04. 25.), Kimberly Anne Barber: *Rhetoric in Cicero's pro Balbo*. Routledge, New York, London 2004.

² Vittorio Bufacchi: *Europe needs Cicero*. Cicero Foundation Great Debate Paper 23/01. 5. o. https://www.cicerofoundation.org/wp-content/uploads/Bufacchi_Europe_Needs_Cicero.pdf (2025. 04. 25.).

³ Perbeszédéhez ld.: Cicero beszéde Archias védelmében (Cicero pro Archia).

A heracleai polgárjog megszerzését követően Archiasnak lehetősége nyílt a római polgárjog megszerzésére is. Heraclea *civitas foderata* státuszával a Kr. e. 89-ben alkotott *lex Plautia Papiria* hatálya alá esett, amely azt jelentette, hogy a rendelkezés révén minden Itáliában lakó szövetséges elnyerhette a római polgárjogot. Ennek feltétele volt azonban, hogy a polgárjog iránti igényükkel 60 napon belül jelentkezniük kellett Rómában. Archias Heraclea polgáraként időben jegyzékbe vetette magát, ezzel megszerezve magának a polgárjogot. Kr. e. 62-ben egy bizonyos Grattianus vádat emelt Archias ellen. A vádló azt állította, hogy a költő nem volt Heraclea polgára, nem rendelkezett Rómában lakhellyel, s hogy a neve utólagosan került fel a Metellus *praetor* vezetett listára, illetve a 86 és 70 közötti censuslistákból is hiányzik. Ld. Nótári Tamás: *A római polgárjog kérdése és Cicero beszéde Archias védelmében*. Klio 2013/1. sz. 47-48. o. <https://www.c3.hu/~klio/klio131/klio046.pdf> (2025. 04. 25.), Richard Wellington Husband: *The prosecution of Archias*. The Classical Journal 1914. 9/4. sz. 165-171. o. <https://www.jstor.org/stable/3287072> (2025. 04. 25.).

Cicero levelezéseiben ld.: Cic. Ad Fam. 13. 11; 13. 30, Cicero államjogi műveiben ld.: Cic. De Rep. 2. 5. Ld. Bajánhazy István: „E pluribus unum?” A római polgárjog koncepciójának változása a birodalomválas során. In: *Decem anni*

törvények) című művének II. részében fejti ki részletesen. Atticus kérdést intéz Ciceróhoz, hiszen a beszélgetésben korábban a hazájának nevezte szülőföldjét, Arpinumot (Cic. de leg. 2. 1. 3.). Atticus azzal érvel, hogy ha Rómát egy közös hazaként tekintik, létezhet-e mellette más, igazi haza? Példaként Catóra utal, akinek e cicerói nézet szerint nem Róma, hanem Tusculum volt a hazája. Cicero a következőképpen válaszol a felmerülő kérdésekre.

Cic. de leg. 2. 2. 5.

„Ego mehercule et illi et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam naturae, alteram ciuitatis: ut ille Cato, quom esset Tusculi natus, in populi Romani ciuitatem susceptus est, ita, quom ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris; ut uestri Attici, priusquam Theseus eos demigrare ex agris et in astu quod appellatur omnes conferre se iussit, et sui erant demi et Attici, sic nos et eam patriam dicimus, ubi nati, et illam qua excepti sumus. Sed necesse est caritate eam praestare e qua rei publicae nomen uniuersae ciuitatis est, pro qua mori et cui nos totos dedere et in qua nostra omnia ponere et quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea quae genuit quam illa quae excepit. Itaque ego hanc meam esse patriam prorsus numquam negabo, dum illa sit maior, haec in ea contineatur (* * *) habet ciuitatis et unam illam ciuitatem putat.”

Herculesre, szerintem neki is és az összes vidéki város lakójának is két hazája van! Az egyik a természet, a másik pedig a polgárjog révén jutott neki osztályrészül: ahogy tusculumi születésű léte az említett Catót is fölvtették a római nép polgárainak közösségébe, s ennél fogva, bár származása alapján tusculumi volt, polgárjoga szerint római. Volt egy szülőhelye szerinti és egy jogi értelemben vett hazája. Ahogyan a ti Attikátok lakói is, akik – még mielőtt Thészeusz kiadta volna nekik a parancsot, hogy valamennyien költözzenek el földjeikről és települjenek át a városba, vagyis az astuba, ahogy nevezik – saját szülőhelyük lakói és egyben attikaiak is voltak, ugyanúgy mi azt a helyet is hazánknak nevezzük, ahol születünk, s azt is, amely befogadott minket. Elsősorban mégis azt kell szeretetünkkel öveznünk, amelytől az állam és az egész polgári közösség a nevét kapta; érte föl kell áldoznunk életünket, testestül-lelkestül neki át kell adnunk önmagunkat, oltárára kell helyezni és mintegy neki kell szentelnünk mindenünket. De csaknem ugyanolyan olyan édes számunkra az, aki szült bennünket, mint az, aki keblére ölelt. Épp ezért sohasem fogom megtagadni ezt a szűkebb hazámat sem, habár (***) a másik nagyobb, s ezt is magába foglalja.⁴

in Europaea Unione I. Jogtörténeti és jogelméleti tanulmányok (szerk. Sály Pál). Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2015. 11. o.

⁴ Cicero – Marcus Tullius: A törvények (fordította: Simon Attila). Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara Gondolat Kiadó, Budapest 2008. 36-37. o.

Az idézett forrásszövegben Cicero kimondja, hogy a vidéki városok (*omnibus municipibus*) lakóinak két hazájuk van: az egyik a természet, a másik pedig a jogi értelemben vett haza („*unam naturae, alteram civitatis*”), így tulajdonképpen a kettős állampolgárság előképéről beszél. Cato természetes hazája – mivel itt született – Tusculum, polgárjoga szerint azonban római volt, így jogi értelemben vett hazájának Rómát tekintette.

Fontos kiemelni, hogy Cicero vidéki városok alatt a *municipium*okat és a *coloniá*kat értette, nem pedig az ún. *peregrinus* városokat.⁵ A provinciák helyi igazgatása körében a *municipium*ok római (vagy latin) jogot nyert városok, a *coloniá*k pedig a betelepült római polgárok (vagy latinok) közösségei voltak. Az „idegen” városok (*civitates* szűkebb értelemben) körébe a *civitas foederatae, liberae (et immunes*, önkormányzattal és adómentességgel bíró), valamint a *stipendiariae* (ill. *tributariae*, adófizető) városok tartoztak.⁶

Bajánházy természetes, valamint jogi hazaként definiálja a két fogalmat, és megjegyzi, hogy a természetes közösségnek a jogi közösség földrajzi területein belül kellett elhelyezkednie, mivel a *patria civitatis* nagyobb és fontosabb egység volt, és ennek részét képezték a kisebb, természetes közösségek.⁷ Cicero – mivel a szónok Kr. e. 106-ban született, Arpinum azonban már Kr. e. 188-ban megkapta a római polgárjogot – római polgárként láthatta meg a napvilágot, természetes hazájának azonban Arpinumot tekintette.⁸ Cicero tehát elismerte, hogy egy személy tartozhatott egyszerre egy természetes közösséghez (nemzethez) és egy politikai közösséghez (államhoz) is, hiszen a két fogalom nem feltétlenül esett egybe.⁹

A polgárjog kezdeti kizárólagosságának elve Itália egységesítése során változott meg, s létrejött az ún. kettős polgárság elmélete. Róma terjeszkedései során kihasználta a polgárjogban rejlő lehetőségeket, s kezdetben a kulturálisan és etnikailag hasonló latin, majd később a szabin közösségeknek kínálta fel a polgárjogot szövetségi szerződés keretében (*foedus, deditio*). Ez nem jelentette azonban azt, hogy e közösségek a teljes *civitast* élvezhették: az adományozás a magánjogi jogosultságok egészére kiterjedt, a közjogiak közül azonban sem aktív, sem pedig passzív választójoggal nem rendelkeztek, így a jogintézmény neve is ezt tükrözi: *civitas sine suffragio*. A

⁵ Ségolène Demougin: “Citoyenneté multiples en Occident?”. In: *Patrie d'origine et patries électives: les citoyennetés multiples dans le monde grec d'époque romaine. Actes du colloque international de Tours, 6-7 novembre 2009.* (szerk. Anna Heller, Anne-Valérie Pont) Ausonius, Bordeaux 2012. 100. o. Idézi: Marie Roux: Cicero, On the Laws II.3-5 On the two patriae. *Judaism and Rome* (2019). <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-laws-ii3-5> (2025. 04. 25.).

⁶ Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei.* Novissima Kiadó, Budapest 2022. 37. o.

⁷ Bajánházy: i. m. 41. o.

⁸ Cic. de leg. 2. 1. 3., Bajánházy: i. m. 41. o. Cicero életrajzához ld. *Plutarkhosz*: Három életrajz (fordította.: Máthé Elek). Európa Könyvkiadó, Budapest 1959. 135-186. o., *Plutarkhosz*: Párhuzamos életrajzok (fordította.: Máthé Elek) <https://mek.oszk.hu/03800/03892/html/> (2025. 04. 25.).

⁹ Bajánházy: i. m. 41. o., vö. A. N. Sherwin-White: *The Roman Citizenship.* Oxford University Press, Oxford 1973. 159. o.

választójog hiánya vezetett az ún. szövetségi háború kirobbanásához is. E közösségek – amelyeknek tagjai, habár *de facto* római polgárnak tekintették magukat, mégsem rendelkezhetek a teljes *civitas*sal – céljukként az egyenlőséget fogalmazták meg. Végeredményben megkaphatták a teljes polgárjogot, kezdetben csak a lojális, később pedig a lázadó városok lakói is.¹⁰

Ebben az esetben dogmatikai probléma merült fel, hiszen a korlátozott polgárjoggal csupán a saját városuk politikai közösségéhez tartoztak, Rómához viszont nem, a kiterjesztéssel, s a szavazati jog megszerzésével azonban Róma politikai közösségéhez is hozzákapcsolódtak.¹¹ Cicero ezért hangsúlyozza művében a „két haza” egymástól történő elkülönítését.

Sherwin-White szerint a „kettős haza” elmélet kidolgozásához a szövetségi háború nagyban hozzájárult, Cicero pedig a szükséges következtetéseit Itália egyesülésének folyamatából vonta le.¹² A későbbiekben a jogi hazát *communis patriá*nak nevezték.¹³ Hammond szerint Cicero elmélete központi szerepet kapott annak az elképzelésnek a fejlődésében, hogy a római polgárjog összeegyeztethető más államok polgárságával.¹⁴

Fontos kiemelni, hogy a forrásszöveg hiányos, így két elképzelhető fordítása létezik a szövegnek, amelynek eltérő jelentései lehetnek a polgárjog intézményére nézve. „... nem tagadhatom, hogy a hazám itt található, habár a másik hazám nagyobb és az magába foglalja ezt, ezért minden itáliai lakosnak ugyan két polgárjoga van, véleményem szerint ...”

1. „... mégis úgy tekintünk ezekre, mint egy polgárjogra.”

2. „... mégis csak a nagyobbikat tekintjük egyetlen polgárjogként.”¹⁵

A két lehetséges fordítás közül az első esetében tehát elismerést nyer, hogy létezhet egy egyénnek kétféle polgárjoga, figyelembe veszik a nemzethez tartozás lehetőségét, viszont a kettőt egy egészként kezelik, míg a második esetben csak a római polgárjogot, tehát csak az államhoz tartozást veszik figyelembe, és a nemzethez tartozást nem.

Szükséges kiemelni, hogy Cicero a polgárjog-koncepció változásának korában élt. Ez azt is jelentette, hogy innentől a jogosultaknak már nem egy közösség tagjaiként, hanem egyénenként adományozták a polgárjogot, amely nem korrelált a „kettős polgárság” koncepciójával.¹⁶

¹⁰ *Bajánbázy*: i. m. 39-40. o., *Sherwin-White*: i. m. 137. o., Michel *Humbert*: Municipium et civitas sine suffragio: L'organisation de la conquête jusqu'à la guerre sociale. École Française de Rome, Róma 1978.

¹¹ *Bajánbázy*: i. m. 41. o.

¹² *Sherwin-White*: i. m. 154. o.

¹³ Yan *Thomas*: Origine et commune patrie. Étude de droit public romain (89 av. J.-C. – 212 ap. J.-C.) École française de Rome, Róma 1996. Idézi: *Roux*: Cicero, On the Laws...

¹⁴ Mason *Hammond*: Germana Patria. Harvard Studies in Classical Philology 1951/60. sz. 147. o. <https://www.jstor.org/stable/310889> (2025. 04. 25.).

¹⁵ A fordításhoz ld: Loeb Classical Library, London 1988. 376. o. Idézi: *Bajánbázy*: i. m. 41-42. o.

¹⁶ *Bajánbázy*: i. m. 42-43. o., *Sherwin-White*: i. m. 264. o.

A tanulmány témájához közvetetten kapcsolódik a Kr. u. 212-ben, Caracalla császár által kiadott *Constitutio Antoniniana*, amely kiterjesztette a polgárjogot a Római Birodalom minden szabad lakójára, az adományozásból azonban a *peregrini dediticii*,¹⁷ valamint a *Latini Iuniani* jogállásúak csoportja kimaradt.¹⁸ Thür arra a megállapításra jutott, hogy ebben a korszakban e két státusz megegyezett, a *peregrini dediticii* jogállásúak alatt éppen a *Latini Iuniani* státusszal rendelkezőket értették, akiket uruk a *lex Aelia Sentia* ellenére, vagy peregrinus módra szabadított fel.¹⁹ A kimaradásuk oka abban lelhető fel, hogy ez a társadalmi csoport nem rendelkezett *patria naturae*-vel, nem tartoztak korábban egy városi közösség kötelékébe, mivel nemzetüket Róma eltörölte.²⁰ A rendelet tehát „csak az urbanizált környezetben élő, azaz valamely tartományi város (*polis*, *colonia*) polgárjogával rendelkező peregrinusokat emelte be a római polgárok közé, hisz maga a rendelet a város fogalmához kapcsolódott.”²¹

III. Az uniós és a római jog párhuzama

A szakirodalom a Cicero által modellezett polgárjogi jogviszonyban a modern európai uniós polgárságot véli felfedezni, e megállapításokkal magam is egyetértek. Az uniós polgárság²² fogalmát egyébként a Maastrichti Szerződés vezette be.²³ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 20. cikke (amely az EKSz. korábbi 17. cikke) deklarálja a következőket: „*létrejön az uniós polgárság. Uniós polgár mindenki, aki valamely tagállam állampolgára. Az uniós polgárság kiegészíti és nem helyettesíti a nemzeti állampolgárságot.*”

¹⁷ A *dediticii* témaköréhez ld. Szűcs Magdolna: Mít jelentett dediticiusnak lenni a római történelem folyamán? In: A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken (szerk. Szalma József). Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék 2010. 195-213. o.

¹⁸ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021.124. o.

¹⁹ Gerhard Thür: Fragmentum Dositheanum 12 und die dediticii, In: Interpretationes Iuris Antiqui (szerk. B. Sirks Th. Finkenauer). Dankesgabe für Shigeo Nishimura, Wiesbaden 2018. 353-354. o. Idézi: Jakab Éva: Centralizáció és decentralizáció Jogismeret és jogalkalmazás a tartományi igazgatásban. Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, Budapest 2018. 50. o.

<https://nke-repo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16275/Centralizacio%20es%20decentralizacio.pdf;jsessionid=16878781C9CC036C1F8BE873A22CA730?sequence=1> (2025. 04. 25.).

²⁰ Bajánbázy: i. m. 43. o.

²¹ A. Lintott: Imperium Romanum: Routledge, Politics and Administration, Abingdon 1993. 157. o. Idézi: Jakab: i. m. 50. o.

A kettős (állam)polgárság tekintetében a kutatók arra is keresték a választ, hogy – főleg a *Constitutio Antoniniana* után – milyen jogot kellett bizonyos életviszonyokra, helyzetekre alkalmazni, mi volt a bíróság előtti megoldás adott helyzetben. A kutatók egy része olyan kollíziós normákat keresett, amelyek a modern nemzetközi magánjoghoz hasonlóan rendezték volna a konfliktusokat. H. Cotton: Private International Law and Conflicts of Laws: Reflections on Roman Provincial Jurisdiction. In: Herrschen und Verwalten: Der Alltag der römischen Administration in der Hohen Kaiserzeit (szerk. R. Haensch – J. Heinrichs). Köln-Weimar-Wien 2007. 234. o. Idézi: Jakab: i. m. 50. o.

²² Az uniós polgárságról ld. Gyenei Laura: Európai uniós polgárság. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor). EU-jog rovat (szerk. Várnay Ernő – Varju Márton – Horváth Balázs). <http://ijoten.hu/szocikk/europai-unios-polgarsag> (2025. 04. 25.).

²³ Schiffner Imola: A Rottmann-ügy öröksége, avagy az uniós polgárság elvesztésének új kérdései a JY v. Wiener Landesregierung ügy alapján. In: Acta Universitatis Szegediensis: forum: acta juridica et politica. 2021. 11/1. sz. 93. o. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/73154/> (2025. 04. 25.).

A második bekezdés tartalmazza az uniós polgárokat megillető jogokat, illetve terhelő kötelezettségeket, valamint kimondja, hogy a jogok a Szerződésekben és a végrehajtásukra elfogadott intézkedésekben megállapított feltételekkel és korlátozásokkal gyakorolhatók.²⁴ Uniós polgár tehát csak az lehet, aki valamely tagállam állampolgárságával rendelkezik, és így az uniós polgárság megszerzése és elvesztése is a tagállami állampolgárság függvénye lesz. Mivel az adott tagállam döntheti el, hogy ki lehet állampolgár, s ezzel ki szerezhethet uniós polgárságot, a tagállamok teljes kontrollt gyakorolhatnak az uniós jogállás felett. Az Amszterdami Szerződés tett további kiegészítéseket a kérdésben, illetve rendelkezett arról, hogy az uniós polgárság csupán kiegészíti és nem helyettesíti a tagállami állampolgárságot. A rendelkezések alapján az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság viszonyának főbb jellemzői a származékosság, a kiegészítő jelleg és a szubszidiaritás.²⁵

Önmagában Rómában sem létezhetett egyik polgárság a másik nélkül, ahogyan az uniós polgárság sem állhat fent valamely tagállami állampolgárság megléte hiányában. A tagállami állampolgár születésével megszerzi az uniós polgárságot, ahogyan Cicero is megszerezte a *civitast*. Különbésként hozható fel az uniós polgárság és a római polgárjog tekintetében, hogy az uniós polgárságnál hiányzik a szuverén, amely Rómában létezett, illetve az uniós polgárság másodlagos jellegű a tagállami állampolgárság mögött, szemben a *patria naturae* és a *patria civitatis* kapcsolatával.²⁶ Álláspontom szerint Cicero felállít egy hierarchikus kapcsolatot a két haza között: elsősorban a jogi hazát kell a „szeretetünkkel övezni”, az uniós polgárság tekintetében megállapítható, hogy nincs a két státusz között ilyen jellegű kapcsolat.²⁷

²⁴ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 21. cikk (2) bekezdés.

²⁵ *Schiffner*: i. m. 93-94. o.

A Szerződések megközelítése, valamint az Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlata között a szakirodalom szerint ellentét feszül. Elsőként az ún. Grzelczyk-ügyben (C-184/99. sz. ügy.) rögzítették, hogy az uniós polgári jogállás rendeltetése nem más, minthogy a tagállamok állampolgárainak alapvető jogállása legyen. Ezzel szemben azonban az uniós polgárság kiegészítő jellegű, amely a szakirodalmi álláspont szerint nem fér össze, kizárja a jogintézmény alapvető jellegét. *Ld. Holéczy* Laura Anna: Valóban alapvető státusz az uniós polgárság? Avagy a jogállás múltja, jelene és jövője. *Scriptura* 2023/1. sz. 61-62. o. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/189/scriptura23i_holeczy.pdf (2025. 05. 04.), *Mohay* Ágoston: A Rottmann-ügy Újabb adalékai az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság összefüggéseihez. *Jogesetek Magyarázata* 2011/2. sz. 54. o.

²⁶ L. Juan Carlos *Velasco*: Libertades, derechos, emancipación. In: *Sobre el derecho al voto de los extranjeros* (szerk. Bermudo José Manuel). Horsori, Barcelona 2010. 127-140. o. Idézi: *Bajánbázy*: i. m. 47. o.

²⁷ A Rottmann-ügyben (C-135/08. sz. ügy) hozott EuB. ítélet kapcsán a tagállami, valamint az uniós polgári státusz tekintetében arra lehet következtetni, hogy tagállamoknak egyfajta relatív autonómiája van az állampolgársági ügyekben, nem rendelkeznek teljes szabályozási önállósággal, de az uniós polgárságra sem lehet úgy tekinteni, mint egy, a tagállami állampolgárságnál magasabb státuszra, amely elvesztése nem lehetséges tagállami intézkedéseket követően. *Ld. Dora Kostakopoulou*: European Union citizenship and Member State nationality: updating or upgrading the link? In: *Has the European Court of Justice Challenged Member State Sovereignty in Nationality Law?* (szerk. Jo Shaw). EDUO Citizenship Observatory 2011/62. sz. 22. o., *Mohay*: i. m. 57-58. o. A két státusz között nem áll fent tehát hierarchikus kapcsolat.

Az előző fejezetben a *peregrini dediticii* körében említett problémához kapcsolódva kiemelném, hogy a *dediticius*okat Grüll tulajdonképpen a jelenkori migránsoknak felelteti meg,²⁸ Szabó pedig az idegenek e csoportját hontalanokként definiálja.²⁹ A *peregrini dediticii* jogállásúak az uniós párhuzamnál maradványként véleményem szerint, tulajdonképpen olyan harmadik országbeli állampolgárokhoz is hasonlíthatóak, akik valamely tagállamban tartózkodnak, viszont az adott tagállami állampolgárság hiányában nem szerezhetnek uniós polgárságot.

IV. A kettős polgárjog koncepciója

Lucius Cornelius Balbus eredetileg Gadesből származott, Kr. e. 100 körül születhetett, magas rangú családban. Életének korai éveit katonaként töltötte, szolgálataiért adományozták számára a római polgárjogot.³⁰ Kr. e. 56 szeptemberében egy gadesi polgár – aki maga is megszerezte a római polgárságot, azonban bírósági úton később megfosztották tőle³¹ – azzal vádolta meg, hogy elbitorolta a *civitast*.³²

Cicero a Balbus védelmében elmondott beszédében kifejti: egyetlen római polgár sem rendelkezhet kettős polgársággal. Ezt példázza Atticus megnyilvánulása is, hiszen amikor az athéni tartózkodását követően felajánlották számára a polgárjogot, azzal a felkiáltással utasította azt vissza, hogy így elveszítené római polgárságát.³³ Cicero a következő forrásban ezt a Kr. e. 4. századig visszanyúló alapelvet fogalmazza meg.³⁴

²⁸ Grüll Tibor: Az antik Róma és a migránskérdés. In: Szemelvények a XXI. századi migráció témaköréből (szerk. Besenő János – Miletics Péter). MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely kiadványa, Budapest 2017. 20. o.

²⁹ Szabó Béla: *Civis Romanus*: A római társadalom jogi kategóriái. Rubicon 1997/3-4. sz. 37-41. o. <https://rubicon.hu/cikkek/civis-romanus> (2025. 04. 25.).

³⁰ Rudolph Masciantonio: Balbus the unique. The Classical World 1967. 61/4. sz. 134. o. <https://www.jstor.org/stable/4346408> (2025. 05. 04.).

³¹ Nótári: i. m. 1208. o.

³² Brunt: i. m. 136. o. A szerző az elbitorlás szót használja – a vád alapját képező törvénynek megfelelően (*Lex Papia*, Kr. e. 65.) – azonban nem feltétlenül erről volt szó, hiszen az adományozás jogtalanságát vitatta a vád képviselője. (Cic. Balb. 5.) A római polgárjogot a *lex Gellia Cornelia* (Kr. e. 72) felhatalmazása alapján pedig Pompeius adományozta Balbus számára.

Maga az eset az egyéni polgárjog adományozás körébe tartozik, amely a köztársaság korára jellemző módon törvényi felhatalmazás alapján a végrehajtó hatalom képviselőjétől eredt, jellemzően a hadsereg vezetőjének döntése szerint. Ld.: *Bajánbázy*: i. m. 19. o. Cicero továbbá hangsúlyozza a beszédben, hogy a polgárjog adományozása Balbus – valamint a hasonló helyzetben lévő, háború idején helytálló személyek – esetében a bátorságukért járó jutalom volt. (Cic. Balb. 26.).

³³ Szabó: i. m.

³⁴ Marie Roux: Cicero, on behalf of Balbus 31 On the granting of Roman citizenship to a foreigner from a federate city. Judaism and Rome (2018). <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-behalf-balbus%C2%A031> (2025. 04. 25.), Humbert: i. m. 175. o., a kettős polgárságról ld.: Sherwin-White: i. m. 291-336. o.

Cic. Balb. 28.

„*Duarum civitatum civis noster esse iure civili nemo potest: non esse huius civitatis qui se alii civitati dicarit potest.*”

„Civiljogunk szerint egyetlen polgárunk sem rendelkezhet kettős állampolgársággal: nem lehet ezen állam polgára, aki más állam mellett kötelezte el magát.”³⁵

E felfogás, valamint a korábban kifejtett „kettős haza” elmélet nem áll egymással ellentmondásban, hiszen a nemzethez tartozás másodlagosnak tekintendő: az egyén egyetlen szuverén államhoz tartozhat csupán, amely a római polgárjog esetében Róma. A *patria naturae* viszont egy másodlagos közösséget jelentett a nem eredendően (születéstől fogva) római polgároknak. Ezért lehetséges, hogy annak ellenére, hogy Balbus nem *municipumból*, hanem szövetséges idegen városból származott, a polgárjog elnyerésével jogi hazája Róma lett, míg természetes hazája Gades maradt. Sherwin White idéz egy, a szövetségi háborúból származó dokumentumot, amelyben a cicerói doktrína gyökerei fogalmazódnak meg: „Ha Drusus joga szerint polgárrá válok, akkor Rómát fogom a szülőföldemnek tekinteni.”³⁶ (Diod. 37. 11.)

Cicero a joggyakorlat elemzésekor a „kettős állampolgárság” – rómaiak számára történő – tilalmazása mellett megemlíti, hogy egyébként más népeknek lehetősége volt két (vagy akár több) polgárjogot is fenntartani, példaként pedig a görögöket hozza fel, valamint kiemeli, hogy több római polgár is felvett valamely görög polgárságot, azonban ez a római elvesztésével járt együtt.³⁷

Cic. Balb. 42-43.

„...*hospitium fecit, ut et civitate illum mutatum esse fateretur...*”

„...Corneliust vendégbarátjává tette, amivel a gadesiek elismerték, hogy egyrészt Cornelius megváltoztatta az állampolgárságát...”³⁸

„...*defendunt amore ut suum civem, testimonio ut nostrum, officio ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem...*”

„Így hát jelen vannak a közösség első emberei és támogatóan lépnek fel – szeretetüktől indítva polgártársuk, tanúvallomásuk alapján polgártársunk, kötelességtudatukból fakadóan a

³⁵ Nótári Tamás: Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei. Lectum Kiadó, Szeged 2010. 925. o.

³⁶ Sherwin-White: i. m. 155. o.

³⁷ Nótári: i. m. 925-926. o., Cic. Balb. 29-30.

³⁸ Nótári: i. m. 930. o.

legkiválóbb polgárból lett, legnagyobb tiszteletnek
örvendő vendégbarát...”³⁹

Mint a fenti forrásokból látható, Cicero a beszédben kiemeli, hogy Balbus megszűnt gadesi polgárnak lenni, miután megszerezte a *civitast*. Ezt támasztja alá, hogy Balbus ún. *hospitiumot*, vendégbaráti-szerződést kötött Gades-szel, amely a két szerződő fél különböző államokból való származását fejezte ki. Cicero utalást is tesz a *repetitio* intézményére, amelynek keretében a korábbi állam, tehát Gades „visszaigényelhette” volna Balbust mint gadesi polgárt. Mivel azonban Balbus jelentős hivatalokat is betöltött, következtetni lehet rá, hogy soha nem tért vissza eredeti polgárságához, hanem megtartotta a rómaiát.⁴⁰

A kettős polgárság fenntartására nem volt lehetősége egyetlen római polgárnak sem, arra azonban igen, hogy szabadon dönthessen arról, melyik állam polgára kíván lenni. Cicero ugyanis kimondja, hogy a római jog szerint senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy akarata ellenére megváltoztassa a polgárságát, valamint magát a változtatás jogát sem lehet az érintettől megtagadni.⁴¹

A jogintézmény modern szabályozásával kapcsolatban igaz, hogy az államok szabadon eldönthetik annak elismerését vagy tiltását, a nemzetközi jognak pedig akkor van ebben szerepe, amennyiben az adott állam ezzel összefüggésben nemzetközi kötelezettséget vállal. A kettős, illetve többes állampolgárság nemzetközi jogi szabályozási igényének kezdetekor – ekkor még a megszüntetés gondolata dominált leginkább – az eredetük szerinti államban újra tartózkodási helyet létesítő honosított állampolgárok státuszáról szóló, 1906-ban aláírt többoldalú egyezményben megglátásom szerint fellelhetők a római jogi szabályozás nyomai. Az egyezmény értelmében ugyanis azok a honosított állampolgárok, akik a visszatérés szándéka nélkül elhagyják államukat, és az eredeti állampolgárságuk szerinti államban újra tartózkodási helyet létesítenek, elveszítik honosított állampolgárságukat, és visszaszerzik az eredetét.⁴² Ez tulajdonképpen a *ius postliminii*,

³⁹ Nótári: i. m. 931. o.

⁴⁰ Sherwin-White: i. m. 301. o. A *hospitium* bizonyítása érdekében Cicero bemutatja az ún. *tessera hospitalis* (táblácska, érme), amelyet az érintett felek a szerződéskötéskor kettétörtek. Amennyiben az összeilleszthető volt, bizonyítékként szolgált a szerződés megkötésére. Nótári: i. m. 1209. o.

⁴¹ Nótári: i. m. 925. o., Cic. Balb. 27.

⁴² Ganczer Mónika: Állampolgárság. In: Internetes Jogtudomány Enciklopédia. (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós, Menyhárd Attila – Sulyok Gábor). Nemzetközi jogi rovat (szerk. Sulyok Gábor). 2021. 13. o. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag> (2025. 04. 25.).

Convention Establishing the Status of Naturalized Citizens Who Again Take Up Their Residence in the Country of Their Origin, Rio de Janeiro, 13 August 1906, Article I.

vagyis a „hátsó küszöb joga”,⁴³ amelyre Cicero is hivatkozik a Balbus védelmében elmondott beszédben, a következőképpen.

Cic. Balb. 28.

„...ut earum civitatum fierent cives, <cum> hanc ante amittere non potuissent quam hoc solum civitatis mutatione vertissent, sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio.”	„...akik ezen államok polgárai lettek, ám római állampolgárságukat nem adhatták fel korábban, mint hogy állampolgárságukat megváltoztatandó elköltöztek, ám a hátsóküszöb jogánál fogva az állampolgárságot ismét fel lehet cserélni.”⁴⁴
--	--

V. Következtetések

Összességében megállapítható, hogy a római jog nemcsak a mai modern magánjog, hanem akár a közjog területén is előtérbe kerülhet. A „kettős haza” elméletben felismerhető, hogy már Rómában is megfogalmazódott egy „magasabb szintű”, közös státusz szükségessége a különböző népek jogállásának egységesítésére. Az uniós polgári státusztól ez annyiban különbözik tehát, hogy az antik jog hierarchiája erősebben érvényesült, az uniós polgárság esetében erről nem beszélhetünk. A kettős (állam)polgárság tekintetében példaként felhozott 1906-os multilaterális egyezményből kitűnik, hogy a Rómában ismert és alkalmazott megoldás alapul szolgálhat egy kérdéses jogi helyzet rendezésére. Meglátásom szerint ezért is kifejezetten fontos a régmúlt tanulmányozása, hiszen hasonló helyzetekben akár a mai kor jogalkalmazója is találhat megfelelő megoldást a felmerülő problémákra, nehézségekre.

⁴³ Egy Varrótól származó irodalmi hagyományból ered a „hátsó küszöb joga”, mely szerint a visszatérő a belső udvarból nyíló hátsó ajtón át lépett a házba, jelképezve ezzel, hogy sosem volt hadifogoly. *Ld.: Földi – Hamza*: i. m. 221. o.

⁴⁴ *Nótári*: i. m. 925. o.